

Ірина ЖИГОРА

ФОРМУВАННЯ ОРФОГРАФІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ

Статтю присвячено актуальній темі впровадження сучасних технологій у процесі формування орфографічної грамотності молодших школярів. У пропонованій роботі розглядаються основні шляхи формування правописних знань, умінь і навичок учнів початкових класів на засадах особистісно орієнтованого підходу. Сформульовано завдання щодо навчання учнів початкових класів правилам правопису. Визначено ефективні вправи вироблення орфографічних умінь молодших школярів, зокрема умінь розпізнавати орфограму, відшукувати правила її доведення та закріплення знань на практиці.

Ключові слова: орфограма, орфографічне правило, орфографічна пильність, орфографічна грамотність, орфографічна дія, особистісно орієнтоване навчання.

Виклад основного матеріалу.

Основна мета курсу української мови в початкових класах «полягає у формуванні ключової комунікативної компетентності молодшого школяра, яка виявляється в здатності успішно користуватися мовою (усіма видами мовленнєвої діяльності) в процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, розв'язанні життєво важливих проблем» [1, с. 10].

У зв'язку з цим відповідно до Державного стандарту початкової освіти, Типових освітніх програм нової української школи (1–2 та 3–4 класи) із низки завдань мовно-літературної освітньої галузі «Українська мова і літературне читання» одними із найважливіших є «формування повноцінних навичок читання і письма...», «дослідження мовних одиниць і явищ з метою опанування початкових лінгвістичних знань і норм української мови», зокрема орфографічних [2, с. 192]. Оскільки оволодіння українською мовою в початковій школі забезпечує успішне опанування змісту інших навчальних дисциплін, то особливо важливим виявляється аспект формування правописної грамотності.

Окрім традиційних форм і методів вироблення свідомих і стійких правописних умінь і навичок на сучасному етапі початкової освіти виникає потреба окреслювати нові науково-методичні підходи. Згідно з Національною стратегією розвитку освіти в Україні, одним із пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку освіти є особистісна орієнтація освітнього процесу, тобто саме особистість дитини має стати центром усієї освітньої системи, тому зміст та способи викладу програмового матеріалу слід обов'язково узгоджувати із суб'єктивним, життєвим досвідом учня [3].

Порушення правил сучасної української орфографії є показником низького рівня освіченості людини, оскільки створюють труднощі в процесі писемного спілкування, а також негативно впливають на культуру писемного мовлення. Одним з основних завдань навчальної дисципліни «Українська мова» в початковій школі є забезпечення розвитку та вдосконалення навичок грамотного писемного мовлення молодших школярів відповідно до норм правопису сучасної української літературної мови. Саме тому повноцінній реалізації комунікативної функції мови в письмовій формі сприяє засвоєння молодшими школярами

норм сучасної орфографії, сформульованих в останній редакції «Українського правопису» зі змінами [4].

Досконале оволодіння правописом є важливим елементом загальноосвітньої підготовки учнів. Сформуваність у молодших школярів орфографічних навичок справляє позитивний вплив і на їхній загальний мовленнєвий розвиток.

Об'єктивна важливість засвоєння орфографії визначила її місце в змісті початкової освіти. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти відповідно до змістової лінії «Взаємодіємо письмово» передбачають формування елементарних умінь правильно писати слова, речення, грамотно писати власний текст, виявляти й виправляти недоліки письма (орфографічні, пунктуаційні) [2, с. 196, 202, 246, 251].

У початкових класах робота над формуванням правописних знань, умінь, навичок здійснюється на пропедевтичному рівні, що сприяє розвитку орфографічної пильності, умінню застосовувати окремі орфографічні правила та правильно

писати передбачені програмою словникові слова. Особливість методики формування орфографічної грамотності в початковій школі виявляється в тому, що робота над правописними вміннями й навичками проводиться протягом вивчення всього курсу української мови, а не лише при опрацюванні суто орфографічних тем.

Навчання орфографії завжди було в центрі уваги вчених-педагогів, методистів, а також учителів-практиків як минулого, так і сучасності. Цю проблему досліджували науковці: К.Д. Ушинський, М.О. Корф, Д.І. Тихомиров, М.С. Рождественський, М.Р. Львов, Т.Ф. Потоцька, В.Л. Фльоров, В.Г. Шереметьєвський, М.С. Вашуленко, О.Н. Хорошковська.

Психологічні особливості орфографічних навичок та процесу їх формування вивчали Д.М. Богоявленський, Г.Г. Гранік, М.І. Жинкін, С.Ф. Жуїков. Проблема становлення орфографічної пильності розглядалася в працях Н.М. Алгазіної, М.Т. Баранова, М.Р. Львова, М.С. Селезньової та інших.

Питання навчання грамотного письма молодших школярів в аспекті теорії навчальної діяльності досліджували психологи й педагоги: Л.С. Виготський, Л.І. Божович, Л.І. Айдарова, О.М. Власенков, П.Я. Гальперін, В.В. Давидов, Д.Б. Ельконін, О.В. Запорожець, Г.С. Костюк, О.М. Леонтєв, Л.В. Занков, А.О. Люблінська, О.Я. Савченко, Н.Ф. Талізина.

Як відзначають лінгводидакти, для досягнення основної мети засвоєння учнями правопису (формування в них свідомої орфографічної грамотності) необхідно розв'язати низку завдань:

- забезпечити засвоєння молодшими школярами основних орфографічних понять і правил;
- розвинути в учнів орфографічну пильність (здатність розпізнавати орфограми як у написаних, так і у сприйнятих на слух словах);
- на основі теоретичних знань виробити практичні правописні вміння й навички;
- домогтися запам'ятовування написання слів з орфограмами, які не перевіряються (словникові слова);
- виховати в учнів потребу звертатися в разі потреби до орфографічного словника, озброїти їх уміннями користуватися словником;
- виробити навички роботи з довідковою мовознавчою літературою;
- сформувати в школярів навички самоконтролю й виправлення допущених під час письма орфографічних помилок [5; 6; 7].

Концептуальні вимоги до створення та реалізації особистісно орієнтованого підходу досліджували психологи: К.О. Альбуханова-Славська, О.Г. Асмолов, В.В. Давидов, В.О. Моляко, Л.М. Проколієнко, В.В. Рибалка, В.В. Столін, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко, І.С. Якиманська та інші.

Питання необхідності особистісного підходу неодноразово порушувалося також у працях таких педагогів та психологів, як: І.Д. Бех, І.О. Зимня, І.С. Кон, А.В. Петровський, В.В. Серіков, В.О. Сухомлинський, Б.О. Федоришин.

Отже, вибір теми пропонованої роботи зумовлено, з одного боку, соціальною значущістю для школярів оволодіння мовою як засобом спілкування й пізнання, а з другого, – потребою більш детального вивчення проблем формування орфографічної грамотності учнів початкової школи; пошуком і впровадженням більш ефективних, нових форм роботи над розвитком писемної грамотності молодших школярів.

Під особистісно орієнтованим навчанням спеціалісти-дидакти розглядають органічне сполучення навчання (нормативно відповідного до діяльності суспільства) та учіння як індивідуально значущу діяльність окремого суб'єкта, у якій реалізується досвід його життєдіяльності (О.Балл, О.Бондаревська, В.Серіков, А.Фурман, І.Якиманська) [8, с. 10].

Основою особистісно орієнтованого навчання є особистість дитини, її самобутність, самоцінність. У процесі реалізації окресленого підходу спочатку розкривається суб'єктивний досвід кожного школяра, а потім узгоджується зі змістом освіти. Основними завданнями особистісно орієнтованої технології є урахування та розвиток індивідуальних пізнавальних здібностей кожної дитини; максимальний вияв, ініціювання, використання індивідуального (суб'єктивного) досвіду дитини; допомога особистості всамопізнанні, самовизначенні та самореалізації, уникнення формування попередньо заданих якостей; формування в особистості культури життєдіяльності, яка дає змогу продуктивно вибудовувати своє повсякденне життя, правильно визначати його лінію [9, с. 34].

Вище окресленим вимогам, на нашу думку, у процесі формування орфографічної грамотності молодших школярів найповніше відповідають навчальні тестові завдання, елементи програмованого навчання, деякі інтерактивні методи навчання, прийоми технології розвитку критичного мислення, прийоми ейдотехніки та нестандартні навчальні диктанти, які передбачають індивідуальну, або в парах, або групову (малі групи) форми роботи.

Для формування й удосконалення орфографічної грамотності лінгводидакти пропонують різні методи й прийоми, розробляють й апробують нестандартні форми роботи та завдання.

Одним із шляхів формування орфографічної грамотності учнів початкової школи є правописні вправи, з-поміж яких значна роль відводиться диктантам. Вони вимагають активізації слухової, зорової, моторної пам'яті, мислення, уваги, а також реалізації зв'язку теорії з практикою,

тобто застосування правила в різних писемних ситуаціях. Цінність диктанту полягає ще й в тому, що він створює умови для колективної роботи учнів в єдиному для всіх темпі. Письмо під диктовку розвиває орфографічну пильність, удосконалює навички самоконтролю, дисциплінує [10, с. 291].

Окрім стандартних, тобто традиційних диктантів, у сучасній методиці виокремлюють низку нетрадиційних, зокрема: повторний, «перевіряю себе», комбінований, диктанти повторної дії, перерваної дії, взаємодиктант, послідовний, прискорений, підготовчий, дитячий, груповий, невпевнений. Вони урізноманітнюють форми роботи над розвитком й удосконаленням писемної грамотності.

Орфографічна грамотність є ознакою загальної мовної культури, яка в сучасному житті набуває дедалі більшого значення. Формування її здійснюється різними шляхами, одним із яких є тестування.

Потреба психологічної та методичної підготовки учнів початкових класів до державної підсумкової атестації зумовлює необхідність формування в школярів загальних методів й прийомів роботи над тестовими завданнями. У практиці роботи початкової школи широко застосовуються тестові технології оцінювання та корекції знань, умінь, навичок учнів а також методичні посібники, які містять тестові завдання [11]. Такі посібники значно полегшують підготовку вчителя до уроку, однак перед застосуванням потрібно перевірити зміст завдань на відповідність вимогам програмового матеріалу.

Використання тестових завдань урізноманітнює форми й методи роботи над виробленням у школярів навичок самоконтролю при виконанні завдань, допомагає своєчасно скорегувати й оперативно оцінити навчальні досягнення та попередити можливі помилки [12, с. 31].

Для формування орфографічної грамотності використовуються дидактичні (навчальні, або педагогічні) тести. В освітній діяльності найширше практикуються тести досягнень, призначені для об'єктивного оцінювання та контролю поточних або підсумкових навчальних результатів засвоєння певних дисциплін або їх окремих розділів, тем.

Навчальний тест – це система стандартизованих завдань із певної теми, розділу, кількох розділів чи всього курсу навчальної дисципліни, які передбачають виявлення рівня навчальних досягнень учнів, прогалин у знаннях як окремого учня, так і класу загалом. Тестування – це метод педагогічної діагностики, за допомогою якого вибір поведінки, яка презентує передумови або результати навчального процесу, повинен відповідати принципам порівняння, об'єктивності, надійності та валідності вимірів. Він має пройти обробку й інтерпретацію й бути прийнятним для застосування в педагогічній практиці [13, с. 2].

Тестування в сучасній школі, зокрема у

початковій, в останні роки є одним із визначальних методів навчання, оскільки дозволяє вчителю за короткий проміжок отримати об'єктивну інформацію про рівень навчальних досягнень учнів із конкретного матеріалу або з теми загалом.

У процесі виконання тестових завдань учні навчаються оперативно приймати рішення (оскільки час на виконання завдань регламентується), аналізувати та контролювати свою роботу. В учнів формуються прагнення до досконалості, самоорганізації, самоуправління, наполегливості, здатність до роздумів, відповідальність за свою роботу, уміння визначати орфограми, класифікувати їх і застосовувати правила в різних писемних ситуаціях. Водночас виконання тестових чи звичайних самостійних робіт не забезпечує надійний зворотній зв'язок, тобто учень своєчасно не отримує інформацію про те, наскільки правильно виконується завдання, тому вважається методично вмотивованою потреба розробляти так звані кодовані тестові завдання, при виконанні яких простежується менша ймовірність угадування або випадкових правильних відповідей.

Застосування в навчальному процесі елементів безмашинного програмування має низку переваг: раціонально використовується час на уроці, забезпечується оперативний зворотній зв'язок, спрощення процесу перевірки виконаних завдань. А під час вивчення орфографічного матеріалу це важливо, оскільки вчасно виявлені недоліки та прогалини в знаннях учнів допоможуть учителю ефективно спланувати та провести корекцію сформованих правописних навичок.

Для кращого засвоєння орфограм і швидкої перевірки виконаного завдання самим учнем використовуються закодовані в текстах вправ вислови: скоромовки, прислів'я, приказки, відповіді на загадки, фразеологізми або частини крилатих висловів, речення з художніх творів.

3-поміж інтерактивних технологій навчання, які варто використовувати на уроках української мови при вивченні орфографічного матеріалу, можна виокремити технології кооперативного навчання (робота в парах, робота в малих групах), технології колективно-групового навчання («Мікрофон», «Незакінчені речення», «Мозковий штурм», «Навчаючи-учусь», «Дерево рішень») і под. [14].

Наступним нестандартним методичним прийомом, який, зокрема, використовується під час роботи над правописом словникових слів, є какографія. Какографія – (з грец. *kakos* – «поганий», *grapho* – «пишу») – є антонімом до слова орфографія – навмисно помилково написання та пов'язані з ними вправи, що використовують на уроках для пошуку помилок та їх виправлення. Учитель навмисно припускається помилок, а дітей просить виправити їх або підказати, як виправити самому, знайти вихід із тієї чи тієї ситуації [15, с. 40].

Висновок. Отже, засвоєння орфографічного правила є складним і багаторівневим процесом. Важливо не просто засвоїти правило, знати його формулювання й алгоритм використання, а й також уміти застосовувати правило в писемному мовленні. Система роботи з формування в учнів початкових класів орфографічних навичок передбачає поетапну навчальну діяльність молодших школярів, що спрямована на виконання розумових операцій на початкових етапах навчання й наступну автоматизацію вироблених умінь, які забезпечують формування в учнів орфографічної грамотності. Формування орфографічних навичок залежить від якісного опрацювання фонетичного, лексикологічного, словотвірного, граматичного матеріалу, а також розвинутого словника. Оскільки більшість знань людина засвоює в молодшому шкільному віці, уроки української мови покликані виробити навички правопису, від чого залежить подальше навчання дитини в школі, її орфографічна й мовленнєва грамотність. Учителі практикують стандартні та нетрадиційні, більш ефективні форми роботи. Сучасні підходи до формування правописної навички полягають у застосуванні тестової технології навчання, нестандартних диктантів, прийомів розвитку критичного мислення, ейдотехніки, інтерактивних прийомів навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. На допомогу вчителю початкових класів. 4 клас: для загальноосв. навч. закл. України. К.: Видавничий дім «Освіта», 2016. 160 с.
2. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти 1–2 та 3–4 класи. К.: Видавництво «Світоч», 2019. 336 с.
3. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки: [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://yegorivkaschool.e-schools.info/pages/natsionalna-doktrina-rozvitku-osviti-na-2012-2021-roki>

4. Український правопис [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/ukrayinskij-pravopis-2019>.

5. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення в початковій школі: метод. пос. Київ: Освіта, 2006. 270 с.

6. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення в початковій школі: метод. пос. К.: Видавничий дім «Освіта», 2018. 400 с.

7. Вашуленко М.С. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання // Початкова школа. 2001. №1. С. 11-14.

8. Сучасні шкільні технології. Ч. I / Упоряд. І. Рожнятовська, В. Зоц. К.: Редакція загальнопедагогічних газет, 2004. 112 с.

9. Освітні технології: навчально-методичний посібник / за заг. ред. О. М. Пехоти. К.: А. С. К., 2002. 252 с.

10. Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за наук. ред. М. С. Вашуленка. К.: Літера ЛТД, 2011. 364 с.

11. Ісаєнко О. В., Чамата Н. М., Москаленко Л. М. Українська мова. Тестові завдання. 2 клас. Х.: Країна мрій, 2008. 48 с.

12. Шуригіна Г. Кодовані тестові завдання // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. 2008. № 5. С. 31–32.

13. Корсак К. Педагогічні виміри – XXI: співбесіди, іспити, тести // Початкова школа. 2003. № 6. С. 1–4.

14. Пометун О.І. Енциклопедія інтерактивного навчання. К.: СПД Кулінічев Б. М., 2007. 144 с.

15. Чекіна О. Ю. Рідна мова. Робота над словниковими словами у 1–4 класах: методичні рекомендації. Х.: Торсінг плюс. 2008. 64 с.